

WALDEMAR PAŁĘCKI MSF

MISTERIUM EUCHARYSTII W ŚWIELE KATECHEZ
Z AGENDY KS. HIERONIMA POWODOWSKIEGO
A ECHA SOBORU TRYDENCKIEGO

MYSTERY OF THE EUCHARIST IN THE LIGHT OF CATECHESSES
FROM THE AGENDA OF FR. HIERONIM POWODOWSKI
AND ECHOES OF THE CONCIL OF TRENT

Abstract. The Council of Trent undertook the task of presenting the doctrine of the Eucharist, especially in confrontation with the teaching of dissenters. This reflection was systematically included in the council decrees adopted at sessions in 1551 and 1562. At the pastoral level, this teaching, as an aid for priests, was included in the Roman Catechism, published in 1566. According to the teaching of the Council of Trent, catecheses were included in Polish agendas, which were to help the faithful not only understand the theological depth of the sacraments, but also had a parenetic character. An example are catecheses on the Eucharist on the agenda of Fr. Hieronim Powodowski.

Biblical texts, both Old Testament images and New Testament events, were an important foundation in the Powodowski's catecheses on the Eucharist. It is worth emphasizing the presentation of the Eucharist in the light of the whole history of salvation—from the creation of the world to the apogee in the mystery of Redemption. Christ's call: "do this in remembrance of me" has been realized in the Church since the beginning of Christianity. This sacrament was seen as the source of all sacraments. The essential content of this approach is the fact that Christ is really present in the mystery of the Eucharist. Accepting this truth requires an attitude of faith in the real presence of Christ in Mass. It assumes an attitude of faith in transubstantiation, emphasizing the importance of the Eucharist as a sacrifice. Preparing the faithful to receive Holy Communion was a separate issue. Attention was drawn to the need for sacramental confession in the case of grave sins. At the same time, the Eucharist protects against grave sins, forgives venial sins, strengthens faith, hope and love, while maintaining piety. Therefore, humbleness and repentance were required, following the example of the Gospel centurion, and they were advised not to absentmindedly. A historical look at the mystery of the Eucharist will certainly contribute to the deepening of Eucharistic awareness among the faithful and will contribute to full, conscious and active participation in the Holy Mass.

Key words: Eucharist; sacrifice; Holy Communion; agenda; Council of Trent.

Dr hab. WALDEMAR PAŁĘCKI MSF, prof. KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Teologii, Instytut Nauk Teologicznych, Sekcja Liturgiki i Homiletyki, Katedra Historii Liturgii; adres do korespondencji: Aleje Racławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: wpalecki@kul.pl

Świadomy, czynny i owocny udział w liturgii był przedmiotem wielu trosk na przestrzeni wieków. W ten sposób zwracano uwagę, aby człowiek, uczestnicząc w liturgii, zwłaszcza sakramentów świętych, mógł doświadczać zjednoczenia z Chrystusem. Idea ta została w Kościele współczesnym wyrażona słowami *Katechizmu Kościoła katolickiego*: „Wszystko, co Chrystus przeżył, czynił po to, abyśmy mogli przeżywać to w Nim i aby On przeżywał to w nas. «Przez Wcielenie swoje Syn Boży zjednoczył się jakoś z każdym człowiekiem». Jesteśmy powołani do tego, by stawać się coraz bardziej jedno z Nim. Jako członkom swego Ciała daje On nam udział w tym, co przeżył w ludzkim ciele dla nas i jako nasz wzór: Powinniśmy przedłużać i dopełniać w sobie zbawcze dzieło Chrystusa; powinniśmy prosić Go często, aby doprowadził je do ostatecznego wypełnienia w nas i w całym Kościele... Tymczasem Syn Boży pragnie przekazać nam, jakby rozwijać i przedłużać swe misteria w nas i w całym swoim Kościele przy pomocy łask, których chce nam udzielić, oraz skutków, których dzięki tym misteriom pragnie w nas dokonać. W takim znaczeniu Chrystus pragnie dopełnić w nas swoje misteria” (KKK 521).

W XVI wieku zadania wyraźnego przedłożenia i uporządkowania nauki o Eucharystii podjęli się ojcowie Soboru Trydenckiego. Głos ten stanowił jednocześnie zdecydowane odrzucenie błędnej nauki innowierców, negujących znaczenie sakramentów, zwłaszcza Mszy św. Wyrazem tego było dogmatyczne określenie prawdy o sakramentach świętych w dekretach Soboru Trydenckiego¹. Pierwszym dekretem tego Soboru na temat Eucharystii był uchwalony na sesji 13 w 1551 r. *Dekret o Najświętszym Sakramencie Eucharystii*. Na temat znaczenia Komunii św. pod jedną czy dwiema postaciami zwrócono uwagę na sesji 21 z 1562 r. w *Nauce o Komunii pod dwiema postaciami i o Komunii dzieci*, a na kolejnej sesji tego roku podano *Naukę i kanony o Najświętszej ofierze Mszy świętej*. Kwestie nadużyć poruszono na tej samej sesji w *Dekrecie o tym, co należy zachować, a czego unikać podczas odprawiania mszy*, zalecając m.in. sprawowanie Mszy św. z wielką troską i usunięcie wszelkich elementów zabobonnych². Naukę Soboru Trydenckiego w sposób przystępny postanowiono przedłożyć w *Katechizmie Rzymskim* w 1566 r. Był on przeznaczony dla duszpasterzy (*ad parochos*). Początkowo został zredagowany jako tekst ciągły, ale w 1572 r. podzielono go na księgi i rozdziały, a w 1574 r. zastosowano system pytań i odpowiedzi³.

¹ B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. 1: *Liturgika fundamentalna*, Poznań: Pallottinum 1989, s. 54-55.

² *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. IV/1: (1511-1870) *Lateran V, Trydent, Watykan I*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005, s. 445-459, 607-613, 637-651 (dalej skrót: DSP IV).

³ M. NOWODWORSKI, *Katechizm Rzymski*, w: *Encyklopedia Kościelna podług teologicznej*

W myśl nauki Soboru Trydenckiego w agendach polskich zamieszczano katechezy, które miały pomóc wiernym nie tylko zrozumieć głębię teologiczną sakramentów, ale również miały charakter parenetyczny. Interesującym zagadnieniem pozostaje forma przekazu istotnych treści dotyczących Eucharystii, sposób przekazu, jak też zależność między *Katechizmem Rzymskim* a Nauczaniem Soboru Trydenckiego w katechezach w agendzie ks. Hieronima Powodowskiego, a także ich zależność od katechez zamieszczanych we wcześniejszych źródłach, co też jest celem niniejszego przedłożenia.

1. KATECHEZY SAKRAMENTALNE W AGENDZIE KS. HIERONIMA POWODOWSKIEGO

Księga liturgiczna, która określana jest jako agenda, zawiera obrzędy celebracji sakramentów, sakramentaliów i błogosławieństw. Początki tego typu ksiąg liturgicznych sięgają XII wieku i powstawały pierwotnie w środowiskach zakonnych⁴. Wcześniej podczas sprawowania sakramentów i sakramentaliów kapłani posługiwali się tekstami liturgicznymi, które były zamieszczone w sakramentarzach, *Ordines Romani* oraz pontyfikałach. Ze względu na utrudniony dostęp do tych ksiąg przygotowywano inne zbiory, zawierające te obrzędy w formie oddzielnych ksiąg (*libelli*). Od XIV wieku określano je jako rytuał, agenda lub *obsequiale*⁵.

Próby ujednolicenia liturgii na terenie poszczególnych diecezji w Polsce poprzez zastosowanie opracowanych agend i rytuałów znane były już od XIII wieku. Jako przykład podawane jest przedsięwzięcie pierwszego biskupa warmińskiego, Anzelma (zm. 1278), który nakazał opracować rytuał przeznaczony dla całej diecezji⁶. Podobnie wspólną agendę dla całej diecezji zlecił ułożyć biskup wrocławski Henryk I z Wierzbna (zm. 1319), aby służyła nie tylko pomocą w katedrze, ale również w kościołach całej diecezji⁷.

encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopelnieniami, wyd. M. Nowodworski, t. X, Warszawa: W Drukarni Czerwińskiego i Spółki 1873, s. 228.

⁴ W. VON ARX, *Zur Entstehungsgeschichte des Rituale*, „Zeitschrift für schweizerische Kirchengeschichte” 63 (1969), s. 51-52; M. MACIUKIEWICZ, *Rytuał*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012, kol. 718.

⁵ J.W. BOGUNIEWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo UNUM 2001, s. 218.

⁶ Rytuał ten został wydrukowany w 1512 i 1520 r.; A. KOLBERG, *Agenda communis. Die älteste Agenda in der Diözese Ermland und im Deutschordensstaate Preußen nach den ersten Druckausgabe von 1512 und 1520*, Braunsberg: Komm.-Verlag Rudlowski 1903, s. 16-19.

⁷ A. FRANZ, *Das Rituale des Bischofs Heinrich I. von Breslau*, Freiburg i. Br.: Herder 1912, s. 52.

Jako inne przykłady można podać również agendę wileńską z 1499 r. czy krakowską z 1514 r., a także dwie księgi z XV wieku o nazwie *Rituale sacramentorum* nr 24 i nr 25, które znajdują się w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, czy też wiele innych zarówno proveniencji diecezjalnej, jak i zakonnej⁸.

Rozpowszechnianiu agend oraz wprowadzaniu unifikacji podczas celebracji liturgicznych sprzyjało wynalezienie druku. Pierwszymi drukowanymi agendami były agenda wileńska z 1499 r i agenda wrocławska z 1496 r. W XVI wieku do zakończenia Soboru Trydenckiego powstały liczne agendy, które miały na celu zachować własne zwyczaje znane w danych diecezjach. Należały do nich agendy gnieźnieńskie, krakowskie, poznańska i plocka, wrocławskie i warmińskie. Były one drukowane w Krakowie i za granicą: w Lipsku, w Kolonii, w Strasburgu i w Bazylei⁹.

Zamiarem ujednolicenia liturgii po Soborze Trydenckim, jeszcze przed wydaniem Rytuału Rzymskiego w 1614 r., było opracowanie agend, które mogłyby służyć w całej Polsce. Taki zamiar przedłożono na synodzie prowincjalnym w Warszawie w 1561 r. Ze względu jednak na przedłużające się prace w 1574 r. ukazała się pierwsza część agendy bpa Marcina Kromera (*Agenda sacramentalia*), w której zamieszczono liturgię celebracji sakramentów i sakramentaliów. Na końcu pierwszej części zamieszczono także katechezy o sakramentach w opracowaniu abpa Stanisława Karnkowskiego (zm. 1603) i bpa Marcina Kromera (zm. 1589): *Catecheses sive institutiones Latinae, & Polonicae, cuiuslibet Sacramento & actioni accomodatae: per Reuerendissimos dominos, D. Stanislaum Carnkovski Episcopum Vvladislaiensem, & Martinum Cromerum, Coadiutorem Vuarmiensem, conscriptae*. Występuje tu osiem katechez w następującej kolejności: jedna o chrzcie, dwie o małżeństwie, dwie o pokucie, dwie o Eucharystii i jedna o ostatnim namaszczeniu¹⁰.

Agendę Marcina Kromera bez zmian przyjęły diecezja krakowska i wrocławska. Na synodzie piotrkowskim w 1577 r. postanowiono, aby w całej Polsce używać agendy wydanej dla diecezji wrocławskiej. W 1578 r. powszechnie dostępną i używaną w Polsce księgą była agenda zatytułowana *Agendorum ecclesiasticorum liber in usum Provinciae Gnesnensis conscriptus*, która została wydrukowana w Kolonii u M. Cholinusa. Zawierała

⁸ J. BOGUNIOWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej*, s. 227-228.

⁹ W. URBAN, *Agendy katolickie polskie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1973, kol. 172-174.

¹⁰ *Agenda sacramentalia, ad vsym dioecesis Varmiensis accommodata. Cvm adiunctis verbis et admonitionibus polonicis et germanicis. Opus cuiuslibet Diocoesis Parochis & Sacerdotibus perutile*, Coloniae, apud maternvm cholinvm, MDLXXIII. Cum Gratia & Priuileg. Caes. Maiest, s. 97-119.

ona agendę Marcina Kromera, która została dostosowana do całej prowincji gnieźnieńskiej przez Tomasza Płazę. Katechezy sakramentalne zostały wydrukowane w tej agendzie bez zmian¹¹.

Po wyczerpaniu nakładu agendy gnieźnieńskiej prymas Stanisław Karnkowski zlecił opracowanie nowej agendy ks. Hieronimowi Powodowskiemu (zm. 1613). Znany kaznodzieja i wykształcony teolog przygotował to dzieło, które ukazało się drukiem w 1591 r. Agenda ta była w powszechnym użyciu w Polsce aż do wydania Rytuału Piotrkowskiego w 1631 r.¹² Na zakończenie pierwszej części poświęconej celebracji sakramentów i sakramentaliów również zamieścił katechezy w języku łacińskim, polskim i niemieckim. Poprzedza je łaciński tytuł: *Catecheses instructoriae simul & exhortatoriae, singulis Sacramentis, secundum opportunitatem praemittendae: ex priori Agendorum libro depromptae: & aliquot nouis formulis auctae*. Zbiór ten obejmuje dwanaście katechez. Oprócz wcześniej znanych z agendy gnieźnieńskiej autor dołączył również katechezy o sakramencie bierzmowania, o sakramencie święceń, o ofierze Mszy św., dodano tekst przed udzieleniem sakramentu namaszczenia chorych oraz na pogrzeb chrześcijański. Poza tym autor zamieścił pouczenie przed przyjęciem Komunii św. przez wiernych, które zostało zaczerpnięte z *Katechizmu Rzymskiego*, oraz tekst św. Ambrożego. Oprócz wersji łacińskiej katechezy te zostały zamieszczone w Agendzie również w języku polskim i niemieckim¹³.

Na temat samej Eucharystii w Agendzie Powodowskiego znajdują się następujące katechezy: VII *De Evcharistia*, VIII *De eadem Evcharistia, Forma Admonitionis dicendae a Sacerdote ad Communicaturos ex Catechismo Romano, Ex D. Ambrosio, de iis qui mysteriis initiantur*, X *De sacrificio Missae*. Stanowią one wykładnię pastoralną na temat samej Eucharystii.

¹¹ *Agendorvm ecclesiasticorvm liber, in vsum Prouinciae Gnesnensis conscriptus*. Coloniae. Apvd maternvm cholinvm, MDLXXIX, Cum Gratia & Priuilegio Caes. Maiest., s. 97-119.

¹² R. SKRZYNIARZ, *Powodowski Hieronim*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2011, kol. 141.

¹³ *Agenda sev ritvs sacramentorvm ecclesiasticorvm, Ad vniformem Ecclesiarum per vniuersas Prouincias Regni Poloniae vsum, officio Romano conformati. Ex decreto Synodi Prouincialis Petricouiensis, denuo conscripti & editi, Studio & opera Reuerendi D. Hieronymi Pouodouij, Archipresbyteri & Canonici Cracouien[sis]. Praemissa est singulis Sacramentis summaria illorum doctrina utilis & necessaria. Cum Gratia & Privilegio S. R. M., Cracoviae: In Architypographia Regia & Ecclesiastica, Lazari, Anno Domini MDXCI, s. 153-192 (dalej skrótowo: Agenda 1591).*

2. BIBLIJNE ODNIESIENIA DO EUCHARYSTII

Fundamentem katechez o Eucharystii są teksty biblijne ukazujące nie tylko sam moment jej ustanowienia, ale również jej teologiczną głębię. Podstawą bowiem są nie tylko same teksty dotyczące ustanowienia Eucharystii, ale również obrazy starotestamentalne wskazujące na jej zapowiedź. W katechezie VII *O świętości Ciała Bożego* przedstawiono Eucharystię w kontekście całej historii zbawienia. Na pierwszym miejscu zwrócono uwagę na odwieczne misterium Trójcy Świętej. Jak zaznaczał autor: „Naprzód tedy masz wiedzieć iż Jezus Krystus Syn boży sam będąc Bogiem iedney z Oycem y z Duchem S. istności mocy, mądrości y dobroci gdy się smiłował nad nami nieprzyjaciółmi swemi którzyśmy byli dla pierwszych rodziców naszych y dla własnego grzechu naszego zginęli: przyiawszy ciało na się stał się człowiekiem: wszystkie nędze żywota ludzkiego oprócz grzechu nakoniec y śmierć okrutną podiął, a tak się Bogu oycu miła ofiarą ofiarował, aby go rozniewanego nam przedednał a nas z mocy grzechu, diabła, śmierci y też zatracenia wiecznego wyrwał”¹⁴.

Misterium Odkupienia postrzegane jest w kontekście grzechu pierworodnego, który wskazuje na nieustanne napięcie między łaską a nadzieją. W katechezie X z agendy Powodowskiego wskazano, że szatan wprowadził zazdrość na świat, także przez grzech pierwszych rodziców na świat zostało sprowadzone potępienie, dlatego też, jak opisano, szatan: „tak y teraz zbawienia przez Syna bożego nabytego y ze wszystkiego dobrego zgoła nas złupić chce gdy nam pamiątkę y pożytek zbawiennej śmierci Syna Bożego gwałtem odeymuie”¹⁵.

Według katechezy z *Katechizmu Rzymskiego* koncepcja Eucharystii jest włączona w misterium stworzenia, gdyż „Słowo Boże którym stanęło niebo y ziemia sprawuie tę rzeczy y sprawę boską”¹⁶. Podkreślono tu również obraz manny, „która oycom naszym na pusczy była dana: ieno iż podczas ten pokarm Anyelski ustom naszym nie smakuie co idzie za winą naszą”¹⁷. W tekstach zaczerpniętych ze św. Ambrożego wskazano, że Ciało Pańskie jest o wiele zacniejszy niż chleb anielski – jest ciałem żywota. Używa się przy tym porównania, że chleb anielski to manna z nieba, a Ciało Pańskie to pokarm sięgający ponad niebo, manna jest chlebem niebieskim, a Ciało Pańskie chlebem samego Pana nieba; manna podlegała zniszczeniu, Ciało

¹⁴ Agenda 1591, s. 209.

¹⁵ Agenda 1591, s. 221.

¹⁶ Agenda 1591, s. 214.

¹⁷ Agenda 1591, s. 215.

Pańskie zaś zniszczeniu nie ulega¹⁸. Eucharystia jako pokarm aniołów znany był w literaturze patrystycznej¹⁹.

Jednym z obrazów Eucharystii jest źródło. Odnosząc się do tego obrazu, w nawiązaniu do mów św. Ambrożego, wskazano, że na pustyni Izraelitom wypłynęła woda ze skały, a dla wiernych wypłynęła krew Chrystusa z Jego boku. Obmywa ona człowieka na wieki i gasi jego pragnienie. Obrazy starotestamentalne stanowiły zapowiedź i figurę Eucharystii²⁰. W katechezie X nazwano Mszę św. studnią łaski, z której należy czerpać żywą wodę²¹. W *Katechizmie Rzymskim* podkreślono, że Eucharystia jest źródłem wszelkich łask, gdyż zawiera w sobie wszystkie nadprzyrodzone dary oraz Chrystusa, twórcę wszystkich sakramentów²².

W zaczerpniętych z *Katechizmu Rzymskiego* odniesieniach biblijnych w katechezie uwypuklono motyw Eucharystii jako pokarmu dla pielgrzymujących. Obrazem jest wędrówka proroka Eliasza do świętej Góry Horeb (1 Krl 19, 5-9), a wyrażają to słowa: „stawamy się mocnymi przeciw wszystkim żywota naszego trudnościom y za obżywieniem y podaniem czerstwości pokarmu tego tak długo w zaczętej drodze cnót wszelakich postępujemy, aż się dojdzie do góry pańskiej Oreb”²³. W katechezach nie występują starotestamentalne obrazy z księgi Malachiasza o składaniu czystej ofiary (por. Ml 1, 11) oraz z Księgi Rodzaju o ofierze Melchizedeka (por. Rdz 14, 18), wspomniane w *Katechizmie Rzymskim*²⁴. W *Nauce i kanonach o Najświętszej Ofierze Mszy świętej* Sobór Trydencki ujął to w słowach, że Jezus Chrystus, „ogłaszając się kapłanem ustanowionym na wieki na wzór Melchizedeka, złożył w ofierze Bogu Ojcu swoje ciało i krew pod postaciami chleba i wina, i pod ich znakami podał apostołom (których wówczas ustanowił kapłanami Nowego Przymierza), aby przyjęli, i nakazał im oraz ich następcom w kapłaństwie składać ofiarę, mówiąc: «To czyńcie na moją pamiątkę»”²⁵. W dalszej części tego dekretu przedłożono fakt, że odniesienie do proroctwa Malachiasza wskazuje, że ofiary tej nie może splamić żadna niegodziwość i nieprawość tych, którzy ją składają²⁶.

¹⁸ Agenda 1591, s. 216.

¹⁹ S. AUGUSTINUS, *Epistula 143, Marcellino*. PL 32, 1286; TENŻE, *Enarratio in Psalmum CXLIII*. PL 37, 1863.

²⁰ Agenda 1591, s. 216.

²¹ Agenda 1591, s. 222.

²² *Catechismus Romanus ex decreto Concili Tridentini ad parochos Pii V. Pontificis Maximi iussu editus. Editio tertia*, t. I, Bielefeldiae et Lipsiae: Sumptu Bernh. Tauchnitz jun. 1867, s. 214 (dalej skrótkowo: Cat. Rom. I)

²³ Agenda 1591, s. 215.

²⁴ Cat. Rom. I, s. 228.

²⁵ DSP IV, s. 639.

²⁶ DSP IV, s. 639.

W mowach o Eucharystii przywoływano wydarzenie ustanowienia Eucharystii w Wieczerniku i związanych z nią wydarzeń. Powód ustanowienia wybrzmiewa w VII katechezie w słowach: „Kto pożywa ciała mego a piie krew moje we mnie mieszka a ia w nim. Nie inaczey ieno iakoby rzekł: iż iedno ciało y iedna krew zemną iest, który iestem żywotem y światłości świata. Przez co też człowiek stawa sie uczestnikiem żywota y światłości wieczney: poymuie nadzieie pewną że iest Synem bożym y spółdziedziczącym z panem Krystusem: pewny zakład tego biorąc samegoż pana Jezusa Krystusa”²⁷. W katechezie VIII podkreślono natomiast, że: „Ten abowiem który iest prawda nieomylna wzięwszy chleb w ręce powiedział. To iest ciało moje, które za was będzie wydane: który też przed tym Apostołom tymże swoim był obiecał mówiąc: Chleb który ia dam, ciało moje iest za żywot świata. A to iest tenże który teraz za moią posługą ciało ze krwią to iest samego siebie wszystkiego tobie podaje: który też przedtym samże Apostołom rozdawał: słowem swoim stworzenie odmienaiąc w się”²⁸.

W katechezie z *Katechizmu Rzymskiego* przywołano wydarzenie umycia nóg apostołom, co też znajduje swój wyraz w napomnieniu: „Bo y Krystus pan przedtym ieszcze niżeli Sakrament Ciała swego naświętszy podawał Apostołom swoim drzewiey umywał ich nogi. Niechże będzie uczciwość y pokora wielka abyśmy Króla Anyelskiego przyięli”²⁹. Ten aspekt szczególnie obecny jest w *Katechizmie Rzymskim*. W punkcie wyjścia rozważań teologicznych zwrócono uwagę na wydarzenie w Wieczerniku w Ewangelii Janowej: „Jezus umiłowawszy swoich na świecie, do końca ich umiłował” (J 13, 1)³⁰.

W teologicznym ujęciu akcentowano wyjątkowość Eucharystii. W katechezie zaczerpniętej z *Katechizmu Rzymskiego* wskazano, że: „Sakrament ten bowiem ciała pańskiego iest kres y cel pewny, do którego sie ściągaia wszystkie insze rzeczy: iest początkiem y źródłem z którego pochodzi moc inszych wszystkich Sakramentów y świętości ich”³¹. W dekrecie o Najświętszym Sakramencie Eucharystii Soboru Trydenckiego podkreślono natomiast, że „pozostałe sakramenty posiadają moc uświęcania dopiero wtedy, gdy ktoś je przyjmuje, w Eucharystii zaś obecny jest Sprawca świętości jeszcze przed jej przyjęciem”³². W argumentacji zwrócono uwagę, że: „Insze sakramenta są święte ale ten sakrament sam ma y zamyka w sobie

²⁷ Agenda 1591, s. 211.

²⁸ Agenda 1591, s. 213.

²⁹ Agenda 1591, s. 215-216.

³⁰ Cat. Rom. I, s. 189.

³¹ Agenda 1591, s. 214.

³² DSP IV, s. 449.

podawcę wszystkiej świętobliwości Krystusa pana tego mówię, który sie kiedyś narodził z panny, który dla grzechów naszych umęczony, a teraz na prawicy Boga Oycy swego siedzi”³³. W *Katechizmie Rzymskim* uwypuklono dlatego prawdę, że sakrament ten zawiera zarówno samego twórcę, jak też samo źródło świętości³⁴.

3. REALNA OBECNOŚĆ CHRYSTUSA W EUCHARYSTII

Każda Eucharystia zawiera w sobie pełnię misterium Odkupienia – urzeczywistnienie Paschy. Całe dzieło zbawcze staje się obecne w misterium kultu, a wierzący mają w nim udział, zostają w niewłączeni i w ten sposób upodabiają się do Chrystusa Uwielbionego³⁵. W katechezach o Eucharystii zamieszczonych w agendzie Powodowskiego zwracano uwagę na fakt realnej obecności Chrystusa pod postaciami chleba i wina. W katechezie VII ujęto to w następujących słowach: „Czego aczkolwiek my oczyma nie widzimy ani też rękoma dotykamy: wszakże iednak mocną wiarą (która się na słowie iego zasadziła) mamy to mieć za rzecz pewniejszą niżli to, co oczyma widzimy albo czego sie rękoma dotykamy. Abowiem ten, który niebo, ziemię, morze y wszystkie rzeczy, które w nich są z Oycem y z Duchem ś. stworzył: który powiedział iż mu dana iest wszelaka moc na ziemi y na niebie: który iest prawda nie omylna powiedzieć raczył: Chleb który ia dam ciało moje iest za żywot świata. A co było przed tym obiecał to na ostatniey wieczerzy z zwolennikami swemi przy stole siedząc wypełnił: gdy wzięwszy chleb rzekł do zwolenników: Bierzcie iedzcie to iest ciało moje które za was będzie wydane albo iuż wydaia. A wzięwszy kielich: Ta iest krew moja, która za was będzie wylana albo wylewa ia na odpuszczenie grzechów”³⁶. Ten cud przemiany dokonuje się mocą samego Boga³⁷.

Wyjaśniając istotę przemiany darów ofiarnych, w *Katechizmie Rzymskim* wspomniano o trzech cudach, które mają miejsce podczas konsekracji: jest to prawdziwe ciało Chrystusa Pana zrodzone z Maryi Dziewicy; po konsekracji chleba i wina nic nie pozostaje z poprzednich substancji; pozostają

³³ Agenda 1591, s. 214.

³⁴ „[...] potius quae ipsum sanctitatis auctorem et fontem continet”. Cat. Rom. I, 189.

³⁵ Por. B. NEUNHEUSER, *Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution «Über die heilige Liturgie»*, w: *Österliches Heilsmysterium. Das Paschamysterium – Grundmotiv der Liturgiekonstitution. Gesammelte Aufsätze*, red. Th. Bogler, (Liturgie und Mönchtum 36), Maria Laach: Verlag Ars Liturgica 1966, s. 30.

³⁶ Agenda 1591, s. 210.

³⁷ Agenda 1591, s. 214.

jednak przypadłości chleba i wina³⁸. W innym miejscu katechizmu wskazano, że najwłaściwszą postawą jest zachowanie pobożnego umysłu i odłożenie na bok zbyt szczegółowych pytań (*omissis subtilioribus quaestionibus*) dotyczących tego sakramentu³⁹. Wyraźnie potwierdza to nauczanie Soboru Trydenckiego w dekreście o Najświętszym Sakramencie Eucharystii, że „ten przedziwny sakrament ustanowił nasz Zbawiciel podczas Ostatniej Wieczerzy, gdy pobłogosławiwszy chleb i wino, jednoznacznie oświadczył, że podaje [apostołom] swoje własne ciało i swoją własną krew”⁴⁰.

Realna obecność Chrystusa pod postaciami chleba i wina jest znana w myśli teologicznej od czasów apostoelskich. W katechezie VIII z agendy Powodowskiego jako argument przywoływano rozporządzenia synodów, które stanowiły odpowiedź na heretyckie ujęcie tego zagadnienia⁴¹. W dekreście *O Najświętszym Sakramencie Eucharystii* już na samym początku stwierdzono, że „po dokonaniu konsekracji chleba i wina obecny jest prawdziwie, rzeczywiście i substancjalnie Pan nasz Jezus Chrystus, prawdziwy Bóg i człowiek”⁴².

Na temat przeistoczenia jest mowa w katechezie zaczerpniętej z pism św. Ambrożego: „Przed przeżegnaniem słów niebieskich insza osoba mianowana bywa: ale po poświęceniu już ciało Pana Krystusowe. Mówi Pan krew moja: przed poświęceniem insze sie mianuie po poświęceniu inż krwią przeżywa”⁴³. Przemianę darów ofiarnych porównuje on do znaków, które uczynił Mojżesz z łaską przemieniającą się w węża⁴⁴. Przeistoczenie dotyczy jednocześnie całej osoby Jezusa, dlatego w *Katechizmie Rzymskim* zaznaczono, że pod postaciami chleba i wina jest obecny Chrystus w swoim bóstwie i człowieczeństwie⁴⁵. Wprawdzie w tym miejscu nie pada pojęcie *transsubstantiatio*, ale zarówno w dokumentach soborowych, jak i w *Katechizmie Rzymskim* mówi się, że w sakramencie Eucharystii cała substancja jednej rzeczy zmienia się w całą substancję drugiej⁴⁶. W dokumentach sobo-

³⁸ Cat. Rom. I, s. 202.

³⁹ Cat. Rom. I, s. 213.

⁴⁰ DSP IV, s. 447.

⁴¹ Agenda 1591, s. 210.

⁴² DSP IV, s. 445.

⁴³ Agenda 1591, s. 217.

⁴⁴ Agenda 1591, s. 217.

⁴⁵ „[...] sed etiam totum Christum in hoc Sacramento contineri. Docere autem oportet, Christum, nomen esse Dei et hominis, unius scilicet persone, in quo divina et humana natura coniuncta sit”. Cat. Rom. I, s. 206-207.

⁴⁶ „[...] in Sacramento Eucharistiae tota unius rei substantia in totam alterius rei substantiam transeat”. Cat. Rom. I, s. 211.

rowych jeszcze dokładniej zwrócono na to uwagę, potępiając pogląd, że w Eucharystii pozostaje substancja chleba i wina wraz z ciałem i krwią Jezusa⁴⁷.

4. MSZA ŚW. JAKO OFIARA

Eucharystia, jako pamiątka Męki i Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, stała się dowodem Jego miłości i utrwaleniem ofiary Krzyża⁴⁸. Jest bowiem anamnezą, w której następuje uobecnienie całego wydarzenia zbawczego, nie tylko ofiarniczej śmierci Pana⁴⁹. W katechezie X podkreślono, że Msza św. jest uobecnieniem męki Chrystusa i ustanowiona w czasie ostatniej Wieczerzy, aby to wszystko czynili na Jego pamiątkę⁵⁰. Słowa o ofierze Mszy św. zostały podkreślone w słowach: „jest bowiem ono ofiarą, którą się Pan Krystus Bogu Oycu na krzyżu za nas ofiarował z grzechów nas odkupił z mocy diabelskiej y śmierci wiecznej wybawił y Boga Oycu nam przedednał”⁵¹. W *Katechizmie Rzymskim* zaznaczono, że sakrament Eucharystii składa się z trzech misteriów: cierpienia Chrystusa, które jest wydarzeniem z przeszłości, łaski Bożej, która jest wydarzeniem z teraźniejszości, i owocu wiecznego szczęścia w przyszłości⁵². Jeszcze wyraźniej o motywie ustanowienia Eucharystii zaznaczono w dokumentach Soboru Trydenckiego: „w którym niejako wylał bogactwo swej Bożej miłości do ludzi”⁵³.

Podkreślając ofiarniczy charakter Mszy św., w katechezie X wskazano na jedność między Mszą św. a Golgotą, wskazując na bezkrwawą ofiarę, co wyraża stwierdzenie: „Ale się to nie tym sposobem teraz dzieie iako się na on czas na krzyżu działo. Bo na on czas krwawą ofiarą samego siebie na śmierć Pan Krystus ofiarował: teraz tenże zatym iako zmartwychwstał a więcey iuż nie umiera ofiaruie siebie samego sposobem nie krwawym przez ręce kapłańskie siedząc zaraz w niebie na prawicy Boga Oycu swego a tu na ołtarzu mocą swoich słów, które od kapłana mówione bywaią przebywaiąc”⁵⁴. Ponadto Msza św. jest przeblaganiem za grzechy świata, a jego ofiara skła-

⁴⁷ DSP IV, s. 457.

⁴⁸ Por. KKK, nr 1323.

⁴⁹ W. PAŁĘCKI, *Eucharystia w świetle teologii misteriów i posynodalnej adhortacji „Sacramentum Caritatis” papieża Benedykta XVI*, „Liturgia Sacra” 14 (2008), nr 2, s. 346-347.

⁵⁰ Agenda 1591, s. 221.

⁵¹ Agenda 1591, s. 222.

⁵² Cat. Rom. I, s. 193.

⁵³ DSP IV, s. 447, 641.

⁵⁴ Agenda 1591, s. 222.

dana jest za żywych i umarłych, iż: „tak dalece szerzy się moc y skutek tey naświetszy ofiary gdyż modlitwy nas ludzi grzesznych służą nietylko żywym ale też y zmarłym pewnie z pożytkiem ich”⁵⁵.

W odniesieniu do ofiarniczego charakteru i realnej obecności Chrystusa w katechezach w Agendzie Powodowskiego wybrzmiewa polemika z innowiercami. W katechezie X o ofierze Mszy św. zauważono, że heretycy chcą wykorzeń Eucharystię wraz z wiarą i miłością chrześcijańską. Jak zauważył autor, Luter od samego antychrysta, jakim jest szatan, „nauczył się Mszą brzydzić”⁵⁶. Eucharystia, według VII katechezy, ma sprawować bowiem jedność wszystkich w Chrystusie: „upomnieni bywamy żebyśmy zobowiązań miłość z inszemi krześciani iako z bracią zachowywali: ponieważśmy (iako S. Paweł powiada) iednym chlebem iakoby z wielu ziarenek uczynionym którzykolwiek z iednego chleba pożywamy”⁵⁷. W soborowym dekreście o tym, co należy zachować, a czego unikać podczas odprawiania mszy, podkreślono troskę, „aby ta Ofiara była składana z największą możliwą wewnętrzną prawością i czystością serca, a także z wyrazami zewnętrznej pobożności i szacunku”⁵⁸.

5. EUCHARYSTIA JAKO UCZTA

Katechezy zamieszczone w Agendzie Powodowskiego miały przygotować wiernych do owocnego przyjęcia Chrystusa w Komunii św. W katechezie VII owo napomnienie rozpoczęto słowami: „Przystępując do stołu Pana Boga a zbawiciela twego synu miły albo córko, pilnie u siebie uważay od kogo ten stół iest zgotowany: iakie potrawy na nim y dla czego go przed cię postawiono: przygotuyże się (co tak rozumiem iż czynisz) żebyś godnie tego pokarmu pożywał”⁵⁹. Podobnie na tę godność zwrócono uwagę w *Katechizmie Rzymskim*⁶⁰. W dekrecie *O Najświętszym Sakramencie Eucharystii* Soboru Trydenckiego zapisano słowa: „tym bardziej winien się strzec, by do jego przyjęcia nie przystępował bez wielkiego uszanowania i świętości”⁶¹. Dlatego, że stół Eucharystii został zastawiony z miłości Chrystusa do ludzi.

⁵⁵ Agenda 1591, s. 222.

⁵⁶ Agenda 1591, s. 223.

⁵⁷ Agenda 1591, s. 211.

⁵⁸ DSP IV, s. 649.

⁵⁹ Agenda 1591, s. 209.

⁶⁰ Cat. Rom. I, s. 203.

⁶¹ DSP IV, s. 453.

W katechezie VII w obrazowy sposób powiedziano, że Chrystus na ołtarzu „[...] nie cielce, woły, skopy, ryby, zwierzyny, ptastwa: nie owoce iakie z ziemi albo z drzew pochodzące: ani też iakie łakotki ludzkim smysłem wymyślane: ale ciało y krew swą nadroższą, które w sobie wszelaką rozkosz zamyka, przed nas położył y teraz kładzie”⁶².

Komunia św. jest przyjmowaniem żywego, całego Chrystusa, nawet pod jedną postacią. Spór o przyjmowanie przez świeckich Komunii św. pod dwiema postaciami nasilił się szczególnie w XIV i XV wieku. Na Soborze w Konstancji postanowiono, że tylko kapłani mogli przyjmować Komunię św. pod dwiema postaciami, a Sobór Trydencki podtrzymał to ograniczenie⁶³. W katechezie VII o świętości ciała Bożego autor powołuje się na przepisy Kościoła Świętego, aby nie przyczynić się do zerwania więzów jedności. Autor używa argumentu, że „kościół który iest oblubienicą y ciałem Pana Krystusowym słupem y gruntem prawdy prawdziwy słowa bożego wykładacz y obrońca dla wielkich a słusznych przyczyn tak to postanowił: od którego kościoła strzeż byś sie nie odzywał chceszli żeby sie też od Pana Krystusa nie oderwał. Bo oprócz tego kościoła albo nikt niepożywa ciała pana Krystusowego albo bez pożytku y owszem z swym zatraceniem iako Judasz Iscariot pożywa. Ale ty iuż to ciało żywe ze krwią z duszą y z bóstwem przymi: namniey o tym niewątpiąc, aby tak bydź nie miało”⁶⁴. W katechezie VIII podkreślono, aby nie doszło do zerwania jedności z Kościołem⁶⁵. Na temat prawdziwości Ciała Chrystusa przyjmowanego w Eucharystii przypomniano – powołując się na św. Ambrożego – że jest to to samo ciało, które zostało ukrzyżowane i złożone do grobu⁶⁶.

W katechezach w Agendzie Powodowskiego wybrzmiewają istotne treści dotyczące Komunii św. zawarte w dokumentach Soboru Trydenckiego. Na przykład w *Nauce o Komunii pod dwiema postaciami i o Komunii dzieci*, omawiając znaczenie Komunii św. o jednej postaci, zaznaczono: „nasz Zbawiciel podczas Ostatniej Wieczerzy ustanowił i podał apostołom ten Sakrament pod dwiema postaciami, to jednak trzeba uznać, że także pod jedną postacią przyjmuje się całego integralnego Chrystusa oraz prawdziwy sakrament”⁶⁷. O obecności całego Chrystusa pod postacią chleba czy wina jest

⁶² Agenda 1591, s. 210.

⁶³ Cz. KRAKOWIAK, *Komunia święta. I. W Kościele katolickim*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2002, kol. 495-496.

⁶⁴ Agenda 1591, s. 212.

⁶⁵ Agenda 1591, s. 213.

⁶⁶ Agenda 1591, s. 217.

⁶⁷ DSP IV, s. 611.

mowa w *Katechizmie Rzymskim*, wyjaśniając, że pod postacią chleba obecna jest również krew Pana i cały Chrystus, a pod postacią wina podobnie Jego ciało⁶⁸. Prawdę tę wyraża pojęcie konkomitancji, a jest ona zakorzeniona w nauce Chrystusa o Eucharystii (por. J 6, 48-57)⁶⁹.

Istotnym celem Komunii św. jest zjednoczenie z Chrystusem, które ma doprowadzić do całkowitej przemiany człowieka. Jak wspomniano w katechezie VIII, Chrystus: „przemieszkawa w tym który go pożywa: przemienia go w sie: tak iż nietylko iednym ciałem ale też iednym duchem staie sie z nim. W nic tym wątpić niemasz iż pod tą osobą chleba prawdziwie iest Pan Krystus y prawdziwie go pożywasz”⁷⁰. Dlatego zachęcano słowami św. Ambrożego: „To co usta mówią, to niech myśl wewnętrzna zeznawa: co słowa brzmią, to chęć nasza niech czuie”⁷¹.

Eucharystia jest pokarmem nie tylko dla ciała, ale również dla duszy i ma prowadzić do zjednoczenia z Chrystusem, co w tradycji wschodniej określano mianem przebóstwienia⁷². Na ten aspekt zwrócono uwagę w katechezie zaczerpniętej z *Katechizmu Rzymskiego* w słowach: „Sakrament ciała pańskiego iest chleb duszy naszej: y temu kto go godnie pożywa iako pokarm ciała tak służy y duszy. Jednoczymy sie dusza z panem Krystusem wedle obietnice tegoż pana samego: ten przecie sakrament nie przemienia sie w istność naszą, ale my iakokolwiek przemieniamy sie w naturę Pana Krystusa, którego przyjmujemy y staiemy mu się podobnemi żywotem y obyczajmi”⁷³. W *Katechizmie Rzymskim* zaznaczono jeszcze wyraźniej, że przyjmowanie tego sakramentu z czystym i świętym sercem syci serce i duszę⁷⁴. Według mów św. Ambrożego Eucharystia nie tylko umacnia duszę, ale również umacnia Kościół⁷⁵. Dlatego też w katechezie VIII podkreślono, że Eucharystia jest największym dobrodziejstwem, lekarstwem i zadatkem życia wiecznego⁷⁶. Sobór Trydencki w dekreście *O Najświętszym Sakramencie Eucharystii* zaznacza, że jest zadatkem przyszłej chwały⁷⁷.

⁶⁸ Cat. Rom. I, s. 207-208.

⁶⁹ J. LEKAN, *Konkomitancja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2002, kol. 636.

⁷⁰ Agenda 1591, s. 213.

⁷¹ Agenda 1591, s. 217.

⁷² A. ECKMANN, *Przebóstwienie człowieka w pismach wczesnochrześcijańskich*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2003, s. 209-224

⁷³ Agenda 1591, s. 215.

⁷⁴ Cat. Rom. I, s. 197-198.

⁷⁵ Agenda 1591, s. 217.

⁷⁶ Agenda 1591, s. 211-213.

⁷⁷ DSP IV, s. 447.

Wiele kwestii omawianych w katechezach w Agendzie Powodowskiego dotyczy osobistego przygotowania do Komunii św. W katechezie VIII zwrócono uwagę na konieczność sakramentalnej spowiedzi⁷⁸. Podobnie w katechezie z *Katechizmu Rzymskiego* podkreślono: „Potrzebna tedy rzecz iest zupełna grzechów śmiertelnych spowiedź, którą sumnienia ludzkie bywają czyścione, aby tak szatą wesela ozdobieni mógł każdy z nas do tak zacnego stołu przystąpić”⁷⁹. O konieczności spowiedzi w przypadku grzechów głównych podkreślono w dokumentach Soboru Trydenckiego⁸⁰. Eucharystia jest środkiem zachowującym przed grzechami śmiertelnymi⁸¹. Eucharystia, jak zaznaczono w katechezie VII, która chroni przed grzechami ciężkimi i odpuszcza grzechy lekkie, umacnia wiarę, nadzieję i miłość⁸². Eucharystia – według katechezy z *Katechizmu Rzymskiego* – porównywana jest do ognia w sercach, który ma gasić ziemskie namiętności. Dlatego też w zapisano, że Eucharystia zmierza do pomnożenia i zachowania pobożności⁸³.

Właściwą postawą przyjęcia Komunii św. jest pokora i skrucha, wyrażona słowami Setnika: „Panie, nie jestem godzien”⁸⁴. W związku z tym w nauce VIII zwrócono uwagę, że do Komunii św. mogą przystępować tylko przynależący do Kościoła katolickiego, co też wyrażają słowa: „Oprócz kościoła bowiem, w którym my iesteśmy ciała pana Krystusowego żaden nie przyjmie: a ieśliż przyjmuie tedy bez wszelakiego pożytku a z potępieniem swym”⁸⁵. Wśród innych postaw, to postawa wdzięczności, o czym zaznaczono w katechezie VIII: „Nadto tymże zakładem nam od pana Kristusa zostawionym bywamy upewnieni żebyśmy tego wdzięczni byli iż on dla zbawienia naszego umrzeć raczył”⁸⁶.

Dobre przygotowanie do Komunii św. prowadzi do przyjęcia jej zarówno ciałem, jak i duszą. W katechezie zaczerpniętej z *Katechizmu Rzymskiego* podkreślono, że do tak wielkich tajemnic nie przystoi przystępować z roztargnionym sercem i myślą⁸⁷. W przeciwnym razie „[...] sąd sobie przyjmują y pią”⁸⁸. W dokumentach Soboru Trydenckiego oraz *Katechizmie Rzymskim*

⁷⁸ Agenda 1591, s. 213-214.

⁷⁹ Agenda 1591, s. 215.

⁸⁰ Cat. Rom. I, s. 219-220.

⁸¹ DSP IV, s. 447.

⁸² Agenda 1591, s. 215.

⁸³ Agenda 1591, s. 215.

⁸⁴ Agenda 1591, s. 214.

⁸⁵ Agenda 1591, s. 213.

⁸⁶ Agenda 1591, s. 211.

⁸⁷ Agenda 1591, s. 214.

⁸⁸ Agenda 1591, s. 215.

podkreślono jeszcze trzy sposoby przyjmowania Komunii św.: (1) sakramentalnie, (2) duchowo oraz (3) sakramentalnie, jak i duchowo⁸⁹. W *Katechizmie Rzymskim* wspomniano, że pierwszy sposób może wiązać się z nawet z niegodnym spożywaniem Ciała pańskiego, co św. Paweł wyraził w słowach: „Kto bowiem spożywa i pije nie zważając na Ciało Pańskie, wyrok sobie spożywa i pije” (1 Kor 11, 29). Przy duchowym przyjmowaniu Komunii św. zwrócono uwagę, na pragnienie, co wyrażają słowa: „tylko wiara, która działa przez miłość” (Ga 5, 6). Trzeci sposób zakłada przestrzeganie słów: „Niech przeto człowiek baczy na siebie samego, spożywając ten chleb i pijąc z tego kielicha” (1 Kor 11, 28), aby następnie skorzystać ze wszystkich darów, uczestnicząc w uczcie w odpowiedniej szacie weselnej (por. Mt 22, 12-14)⁹⁰.

Msza św. ma charakter dziękczynny, jak zaznaczono w katechezie X, za wszystkie dobrodziejstwa Pana, których udzielił ludziom. Stąd w katechezie tej wskazano na znaczenie greckie Eucharystii jako Εὐχαριστικόν [*Eucharisticon*] i łacińskie jako *Sacrificium laudis*⁹¹. W *Katechizmie Rzymskim* zwrócono uwagę zwłaszcza na ten moment, gdyż podczas samego ustanowienia podczas dziękczynienia Jezus wypowiedział słowa „«To jest Ciało moje, które za was będzie wydane: to czyńcie na moją pamiątkę!» Tak samo i kielich po wieczerzy, mówiąc: «Ten kielich to Nowe Przymierze we Krwi mojej, która za was będzie wylana»” (Łk 22, 19-20)⁹². Na innym miejscu w *Katechizmie Rzymskim* zaznaczono, że rzeczywiście obecna jest prawdziwa krew Pana, a nie tylko jako figura Starego Przymierza⁹³.

Omawiając skutki Eucharystii, w katechezach zwrócono uwagę na obowiązek uczestniczenia w niedzielnej Mszy św. W katechezie X przypomniano o obowiązku uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta aż do przeistoczenia, co też wyrażono w stwierdzeniu: „A w tym kościelnemu rozkazaniu posłuszni bądźcie: bo tak ustawiono dawno ustawą kościelną, żeby każdy krześcianiin zwłaszcza w Niedzielę y w święta pod klątwą zupełnie Mszey słuchoał aż do przeżegnania kapłańskiego”⁹⁴. W tej katechezie przypomniano też, że Msza św. jest ważniejsza od kazania: „Albowiem na kazaniu się uczycie, co macie wierzeć y czynić: a na Mszey iuż to skutkiem pełnicie coście tam słyszeli: wiarę waszę ćwicząc: Pana Boga naprzyjemniejszą ofiarą chwając: w nim nadzieję wszystkie pokładając: a od

⁸⁹ DSP IV, s. 543; Cat. Rom. I, s. 217-218.

⁹⁰ Cat. Rom. I, s. 217.

⁹¹ Agenda 1591, s. 223.

⁹² Cat. Rom. I, s. 189-190.

⁹³ Cat. Rom. I, s. 200.

⁹⁴ Agenda 1591, s. 223-224.

niego przez Pana Krystusa pośrednika y kapłana prawego tych rzeczy, które wam przyiaciom waszym y powszechnemu kościołowi potrzebne y zbawienne są prośbami iednaia⁹⁵. W ten sposób ukazywano samą Eucharystię jako uobecnianie Misterium, a na drugim miejscu podkreślano jej znaczenie parenetyczne.

ZAKOŃCZENIE

Sobór Trydencki podjął zadanie przedłożenia nauki o Eucharystii, zwłaszcza w konfrontacji z innowiercami. Refleksja ta w sposób systematyczny została zawarta w dekretach uchwalonych na sesjach w 1551 i 1562 r. Naukę tę na płaszczyźnie pastoralnej, jako pomoc dla duszpasterzy, ujęto w *Katechizmie Rzymskim*, opublikowanym w 1566 r. Podczas sprawowania sakramentów świętych, aby wierni mogli je przyjmować w sposób świadomy i owocny, należało poprzez katechezy przybliżać ich treść i znaczenie. Taką rolę odgrywały katechezy zamieszczone w agendach liturgicznych. Przykładem są katechezy dotyczące Eucharystii znajdujące się w Agendzie ks. Hieronima Powodowskiego.

Istotnym fundamentem dotyczącym Eucharystii są teksty biblijne – zarówno starotestamentalne obrazy, jak też wydarzenia nowotestamentalne. Na podkreślenie zasługuje ukazanie Eucharystii w świetle całej historii zbawienia – od stworzenia świata aż do apogeum w misterium Odkupienia. W katechezach zwrócono uwagę na takie obrazy Eucharystii, jak manna, pokarm anielski, woda tryskająca ze skały czy pokarm, który umożliwił prorokowi Eliaszowi pielgrzymowanie do świętej góry Horeb. W dokumentach Soboru Trydenckiego występują jeszcze obrazy Eucharystii o czystej ofierze według proroka Malachiasza i ofierze złożonej z chleba i wina przez Melchizedeka, których nie ma w katechezach w agendzie Powodowskiego.

Wezwanie Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątkę” od początku chrześcijaństwa było realizowane w Kościele. Sakrament ten bowiem postrzegano jako źródło wszystkich sakramentów. Istotną treścią takiego ujęcia jest fakt, że Chrystus jest realnie obecny w misterium Eucharystii. Przyjęcie tej prawdy wymaga postawy wiary w realną obecność Chrystusa we Mszy św. Zakłada ona postawę wiary w przeistoczenie, podkreślając znaczenie Eucharystii jako ofiary. W ten sposób wskazywano na jedność między Eucharystią a Golgotą, co nabrało szczególnego znaczenia wobec polemiki z innowiercami. W ten

⁹⁵ Agenda 1591, s. 224.

sposób zakładano bowiem jedność wszystkich wiernych w Chrystusie.

Podstawą zjednoczenia z Chrystusem jest Komunia św. W katechezach podkreślano znaczenia przyjęcia całego Chrystusa pod postacią jedynie chleba. Głos ten stanowił polemikę z innowiercami, a prawdę o obecności całego Chrystusa wyraża pojęcie *concomitantia*. To zjednoczenie w Komunii św. ma doprowadzić do całkowitej przemiany człowieka, dlatego podkreślano w katechezach, że Ciało Pańskie jest również pokarmem dla serca i dla duszy. Ukazywano Eucharystię jako największe dobrodziejstwo, lekarstwo, zadatek życia wiecznego.

Oddzielnym zagadnieniem jest przygotowanie wiernych do przyjęcia Komunii św. Zwracano uwagę na konieczność sakramentalnej spowiedzi w przypadku grzechów ciężkich. Jednocześnie podkreślano, że Eucharystia chroni przed grzechami ciężkimi, odpuszcza grzechy lekkie, umacnia wiarę, nadzieję i miłość, a jednocześnie pozwala zachować pobożność. Dlatego wymagano postawy pokory i skruchy, na wzór setnika z Ewangelii, i zalecano, aby nie przystępować do Komunii św. w roztargnieniu.

Spojrzenie na Eucharystię w świetle katechez zamieszczonych w Agendzie ks. Hieronima Powodowskiego pozwoliło uwypuklić istotne treści teologiczne Mszy św., które zostały wyrażone w nauce Soboru Trydenckiego. Jednocześnie zwrócono uwagę na treści parenetyczne, które miały przygotować wiernych do owocnego udziału w Eucharystii i przyjęciu Komunii św. Historyczne spojrzenie na misterium Eucharystii na pewno przyczyni się do pogłębienia świadomości eucharystycznej wśród wiernych. Właściwe rozumienie i sprawowanie *mysterium fidei* przyczyni się do pełnego, świadomego i czynnego uczestniczenia we Mszy św.

BIBLIOGRAFIA

- Agenda sacramentalia, ad vsvm dioecesis Varmiensis accommodata. Cvm adiuuatis verbis et admonitionibus polonicis et germanicis. Opus cuiuslibet Dioecesis Parochis & Sacerdotibus perutile. Coloniae, apud maternvm cholinvm. MDLXXIII. Cum Gratia & Priuilegio. Caes. Maiest.
- Agenda seu ritus sacramentorum ecclesiasticorum, Ad vniuersam Ecclesiarum per vniuersas Prouincias Regni Poloniae vsu, officio Romano conformati. Ex decreto Synodi Prouincialis Petricouensis, denuo conscripti & editi, Studio & opera Reuerendi D. Hieronymi Pouodouij, Archipresbyteri & Canonici Cracouien[sis]. Praemissa est singulis Sacramentis summaria illorum doctrina utilis & necessaria. Cum Gratia & Privilegio S. R. M. Cracoviae: In Archi-typographia Regia & Ecclesiastica, Lazari, Anno Domini, MDXCI.
- Agendorum ecclesiasticorum liber, in vsu Prouinciae Gnesnensis conscriptus. Coloniae. Apud maternvm cholinvm, MDLXXIX, Cum Gratia & Priuilegio Caes. Maiest.

- ARX Walter von, Zur Entstehungsgeschichte des Rituale, „Zeitschrift für schweizerische Kirchengeschichte” 63 (1969), s. 39-57.
- AUGUSTINUS S., Enarratio in Psalmum CXLIII. PL 37, 1855-1869.
- AUGUSTINUS S., Epistula 143, Marcellino. PL 22, 1221-1310.
- Dokumenty Soborów Powszechnych, t. IV/1: (1511-1870) Lateran V, Trydent, Watykan I, układ i oprac. Arkadiusz Baron, Henrk Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005, Kraków 2005.
- Boguniowski Józef W., Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce, Kraków: Wydawnictwo UNUM 2001.
- Catechismus Romanus ex decreto Concili Tridentini ad parochos Pii V. Pontificis Maximi iussu editus. Editio tertia, t. I, Bielefeldiae et Lipsiae: Sumptu Bernh. Tauchnitz jun. 1867.
- ECKMANN Augustyn, Przebóstwienie człowieka w pismach wczesnochrześcijańskich, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUK 2003.
- FRANZ Adolph, Das Rituale des Bischofs Heinrich I. von Breslau, Freiburg i. Br.: Herder 1912.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań: Pallottinum 2002.
- KOLBERG August, Agenda communis. Die älteste Agenda in der Diözese Ermland und im Deutschordensstaate Preußen nach den ersten Druckausgabe von 1512 und 1520, Braunsberg: Komm.-Verlag Rudlowski 1903.
- KRAKOWIAK Czesław, Komunia święta. I. W Kościele katolickim, w: Encyklopedia katolicka, t. 9, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2002, kol. 495-502.
- LEKAN Janusz, Konkomitancja, w: Encyklopedia katolicka, t. 9, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2002, kol. 636.
- MACIUKIEWICZ Maciej, Rytuał, w: Encyklopedia katolicka, t. 17, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012, kol. 717-718.
- NADOLSKI Bogusław, Liturgika, t. 1: Liturgika fundamentalna, Poznań: Pallottinum 1989.
- NEUNHEUSER Burkhard, Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution «Über die heilige Liturgie», w: Österliches Heilsmysterium. Das Paschamysterium – Grundmotiv der Liturgiekonstitution. Gesammelte Aufsätze, red. Theodor Bogler, (Liturgie und Mönchtum 36), Maria Laach: Verlag Ars Liturgica 1966, s. 12-33.
- NOWODORSKI Michał, Katechizm Rzymski, w: Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami, wyd. M. Nowodorski, t. X, Warszawa: W Drukarni Czerwińskiego i Spółki 1873, s. 228.
- PAŁĘCKI Waldemar, Eucharystia w świetle teologii misteriów i posynodalnej adhortacji „Sacramentum Caritatis” papieża Benedykta XVI, „Liturgia Sacra” 14 (2008), nr 2, s. 343-361.
- SKRZYNIARZ Ryszard, Powodowski Hieronim, w: Encyklopedia katolicka, t. 16, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2011, kol. 141-142.
- URBAN Wincenty, Agendy katolickie polskie, Encyklopedia katolicka, t. 1, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1973, kol. 172-174.

MISTERIUM EUCHARYSTII W ŚWIETLE KATECHEZ
Z AGENDY KS. HIERONIMA POWODOWSKIEGO
A ECHA SOBORU TRYDENCKIEGO

Streszczenie

Sobór Trydencki podjął zadanie przedłożenia nauki o Eucharystii, zwłaszcza w konfrontacji z nauką innowierców. Refleksja ta w sposób systematyczny została zawarta w dekretach uchwalonych na sesjach w 1551 i 1562 r. Naukę tę na płaszczyźnie pastoralnej, jako pomoc dla

duszpasterzy, ujęto w Katechizmie Rzymskim, opublikowanym w 1566 r. W myśl nauki Soboru Trydenckiego w agendach polskich zamieszczano katechezy, które miały pomóc wiernym nie tylko zrozumieć głębię teologiczną sakramentów, ale również miały charakter parenetyczny. Przykładem są katechezy dotyczące Eucharystii znajdujące się w Agendzie ks. Hieronima Powodowskiego.

Istotnym fundamentem w katechezach w Agendzie Powodowskiego dotyczących Eucharystii były teksty biblijne: zarówno obrazy starotestamentalne, jak też wydarzenia nowotestamentalne. Na podkreślenie zasługuje ukazanie Eucharystii w świetle całej historii zbawienia – od stworzenia świata aż do apogeum misterium Odkupienia. Wezwanie Chrystusa: „to czyńcie na moją pamiątkę” od początku chrześcijaństwa było realizowane w Kościele. Sakrament ten bowiem postrzegano jako źródło wszystkich sakramentów. Istotną treścią takiego ujęcia jest fakt, że Chrystus jest realnie obecny w misterium Eucharystii. Przyjęcie tej prawdy wymaga postawy wiary w realną obecność Chrystusa we Mszy św. Zakłada ona postawę wiary w przeistoczenie, podkreślając znaczenie Eucharystii jako ofiary. Oddzielnym zagadnieniem było przygotowanie wiernych do przyjęcia Komunii św. Zwracano uwagę na konieczność sakramentalnej spowiedzi w przypadku grzechów ciężkich. Jednocześnie Eucharystia chroni przed grzechami ciężkimi, odpuszcza grzechy lekkie, umacnia wiarę, nadzieję i miłość, a jednocześnie pozwala zachować pobożność. Dlatego wymagano postawy pokory i skruchy, na wzór setnika z Ewangelii, i zalecano, aby nie przystępować w roztargnieniu. Historyczne spojrzenie na misterium Eucharystii na pewno przyczyni się do pogłębienia świadomości eucharystycznej wśród wiernych i przyczyni się do pełnego, świadomego i czynnego uczestniczenia we Mszy świętej.

Słowa kluczowe: Eucharystia; ofiara; Komunia św.; agenda; Sobór Trydencki.